

Tln., 1976

BEITRÄGE ZUR ERFORSCHUNG DER GEHÖFTSBAUTEN DER INSEL SAAREMAA

L. TIIK

Zusammenfassung

In Estland konnte sich die Hausforschung hauptsächlich auf die ältesten uns erhaltenen Bauten aus den 18. und 19. Jahrhunderten stützen. Dabei haben sich die Meinungen der Forscher über die Art des Bauernwohnhauses geteilt. Früher glaubte man, dass die Esten ihre Gehöfte mit gesondert stehenden Wohnhäusern und den von ihnen getrennten Nebengebäuden errichteten, und dass diese Wohnhäuser infolge von Kriegen und der Zunahme der feudalen Ausbeutung (wegen einer gewissen Verarmung also) allmählich durch Wohnriegeen ersetzt wurden. Eine neuere Ansicht vertritt die heutzutage allgemein anerkannte Meinung, dass die Wohnriege eine althergebrachte Wohnung der Esten gewesen ist. Die Frage über das Vorhandensein eines gesondert stehenden Wohnhauses hat man offen gelassen. Der Verfasser des vorliegenden Artikles hat Kopien von Urkunden bzw. Akten des Bodentauses aus den 1630er Jahren von der Insel Saaremaa ausgewertet, die er durch die freundliche Vermittlung des Herrn Oberarchivars Dr. Phil. V. Helk aus dem Staatlichen Archiv v. Dänemark erhalten konnte. In diesen Akten sind u.a. auch die Bauten von 44 Gehöften aufgezählt worden. Ihnen zufolge besaßen neun Bauerhöfe ausser der Wohnriege jeweils noch ein von den Nebengebäuden gesondert stehendes Wohnhaus. Diese erwähnten 9 Bauernhöfe gehörten zu verschiedenen Dörfern, und zwar zu den Dörfern Äikla, Vaivere, Vedruka und Kõõru. Weil diese Dörfer alle voneinander fern liegen, können diese gesondert errichteten Wohnhäuser keine lokal auftretende Erscheinung gewesen sein, sondern ihr Vorkommen scheint mehr davon zu zeugen, dass es eine ziemlich allgemeine Tradition gewesen ist. Während des Livländischen Krieges erreichten die kriegerischen Truppen auch die Insel Saaremaa. Die erwähnten kleinen Dörfer lagen aber fern ab von den grösseren Landstrassen und wurden offensichtlich vom Kriege verschont. Deshalb können wir jene gesondert stehenden Wohnhäuser für eine alte Erscheinung halten. Im allgemeinen hat der östliche Teil der Insel durch Kriegstätigkeit mehr zu leiden gehabt. Das hat dann auch dazu geführt, dass die Gehöfte hier nur wenige Bauten aufwiesen. Auch liess der geringe Waldbestand hier keine lebhaftere Bautätigkeit zu. Zur selben Zeit aber gehörten zu manchen Gehöften West-Saaremaas geradezu überraschend viele Bauten. Ausser einer Wohnriege und einem Wohnhaus zählten hier zum Gehöft noch gesondert errichtete Stallungen, Speichergebäude und Sauna. Schliesslich enthalten diese Urkunden noch sehr interessante Einzelheiten. So z. B. hatten die Dreschböden zweier Gehöfte rutengeflochtene Wände, bei vier Gehöften hatten die Tennen aber überhaupt keine Wände. Offensichtlich stütze sich das Tennendach in diesen Fällen nur auf Pfosten (halbe Vorriege).

LÄÄNE-EESTI SAARTE RAHVARÕIVASTE OMAPÄRAST

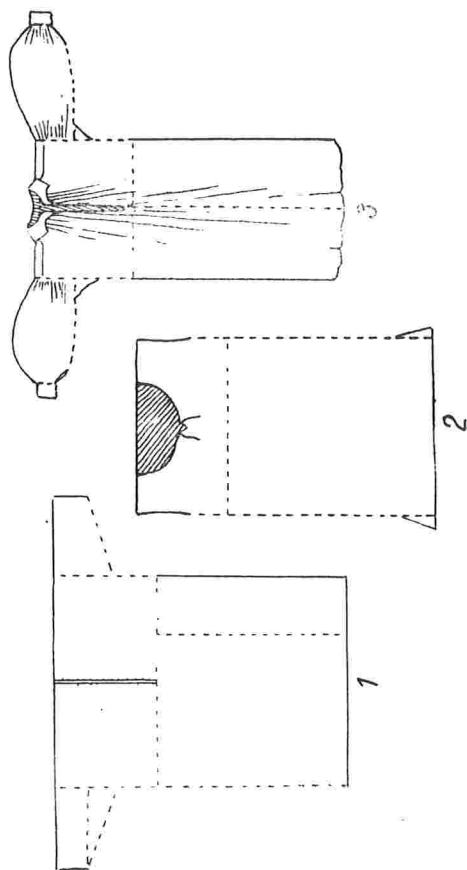
AINO VOOLMAA

Lääne-Eesti saarte 19. sajandi ja 20. sajandi alguse rahvarõivastes, nagu üldse sealses materiaalses kultuuris, ilmnes Mandri-Eestiga võrreldes märkimisväärsed erinevusi. Käesoleva kirjutise eesmärgiks on peatuda mõnel omapärasel, muu Eesti elanike rõivastusest erineval joonel kolme suurema saare — Saaremaa, Hiiumaa ja Muhumaa rahvarõivastes, haarates ühtlasi ka Lääne-Eesti rootsi asustusega saarte — Ruhnu ja Vormsi ainek.

Nagu näitab arheoloogiline, keelemurde- ja rahvaluulematerjal, on Saaremaa, Muhumaa ja Hiiumaa oma kultuurilise arengu poolest juba kaugest minevikust peale olnud Mandri-Eesti suhtes eriseisundis. Kahtlemata soodustas selle eripära kujunemist ja süvenemist nii saareline asend, erinevused looduslikes tingimustes kui ka sellest tingitud erinev majandustaad. Kehva põllupinnaga saarte elanikud olid sunnitud suuremal määral kui mandriestlased hankima lisaelatist merelt. Kapitalismi tarkamisel hakkasid saarte mehed käima Eesti mandril ja mujalgi ulgöödel, kodune majapidamine oli naiste hoolets. Kapitalism arenes saartel aeglaselt, rahvarõivad — eriti naistel — püsisid siin suhteliselt kaua.¹

Meri, mis saari nii üksiksest kui ka mandrist eraldas, andis teisel poolt võimalusi ühendusteks, seejuures selliste piirkondadega, millega valdaval osal mandriestlastest otsene kontakt puudus — Soome, Rootsi ja Kuramaa rannikuga. On täiesti loomulik, et Saaremaa, Hiiumaa ja Muhumaa kultuurilisele arengule ei jätnud mõju avaldamata ka vahetu naabruse eesti rannarootslastega, eriti aga rootsi asustus loetletud saartel endil. Nimelt põhiliselt ajavahemikus 13. sajandi 70-ndatest aastatest kuni 15. sajandi keskpaigani tuli sellal asustamata või väheasustatud Lääne-Eesti saartele ja Looide-Eesti ranni-

¹ Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult. Tln., 1957, lk. 158.

Joon. 1. Naistesärke 19. sajandi keskpaigast. 1 — EM A 447:270 Halliste; 2 — EM A 447:266 Jõhvi; 3 — EM 19107 S-Jaani. L. Kohki joonis.

kule rootsi talupoegi.² Rootsi kolonisatsioon, seejuures ka haju-
tatult suhteliselt laiale alale Põhja-Eestis, jätkus veel järgne-
vatel sajanditel enam-vähem kuni 18. sajandi keskpaigani, kuid
järest nõrgeneva vooluna.³ Eesti mandril, kus rootslased vahe-
tuks kokkupuuteis eestlastega allusid eesti kultuurimõjudele.
leidus neid enne Rootsi siirdumist Teise maailmasõja ajal Eesti
mandril veel eeskätt Noarootsi kihelkonnas Riguldi ümbrus-
konnas ja Risti kihelkonnas Vihterpalu vallas. Seevastu Vormsi,
Ruhnu ja Pakri saarel, kus rootslased elasid omaette, säilitasid
nad visalt oma kultuurilise eripära. Naised kandsid seal rahva-
rõivaid kuni ümberasumiseni Rootsi. Rahvarõivad, mis igal saa-
rel erinesid, sisaldasid kõik vanu rootsi rahvarõivaste elemente.
Saaremaal ja tõenäoliselt ka Muhu saarel on olnud rootsi koloo-
niaid⁴ kuid seal on rootslased õige varakult eestlaste hulka
sulanud.⁵ Hiiumaal aga, mille asustus üldse on hiline, moodus-
tunud alles alates 13. sajandist põhiliselt Saaremaa eestlastest
ja, eriti Hiiumaa põhjaosas, rootsi talupoegadest, elas veel 18.
sajandil märkimisväärselt rootslasi. 1781. aastal rändas suurem
osa Hiiumaa rootslasi Ukrainasse.⁶ Kohalejäänud valdavalt
eestistuid. 19. sajandi keskpaiku Hiiumaa saare eesti ja rootsi eia-
nike rõivastuse vahel olulisi erinevusi pole täheldatud.⁷

Rahvarõivastele üldiselt võib lugeda iseloomulikuks, et kõr-
vuti välismõjudele, moevooludele ja uuendustele kergesti vastu-
võtlike ülikonnaosadega esines rõivakomplektides elemente, mis
seoses põlvest põlve edasiantavate traditsioonidega olid püsi-
nud muutumatutena sajandeid. Üheks visalt etnilist omapära
säilitavaks ja välismõjustustele suhteliselt immuunseks kompo-
nendiks rahvaste rõivastuses osutus särk. Seejuures särk, mida
praegu tunneme eeskätt alusrõivana, pesuna, on varasematel
aegadel olnud põhimiseks, veel 19. sajandilgi eriti naistel suviti
sageli ainsaks kehakatteks.

Eestlastele samuti kui teistele soome-ugri rahvastele ja balti
rahvastelegi oli iseloomulik tuunikatüüpi, s. o. Vana-Rooma tuu-
nikat meenutav kotitaoline, ölaõmblusteta särk. Rõivatraditsioo-
nide poolt konservatiivses piirkonnas, Lõuna-Eestis mulgi mur-
deala lääneosas Halliste kihelkonnas, säilis särk eriti kaua arhai-

² Johansen, P. Nordische Mission, Revels Gründung und die Schweden-
siedlung in Estland. — In: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Aka-
demiens Handlingar. 74. Stockholm, 1951, S. 116.

³ Ibid., S. 116, 117; Russwurm, C. Eibofolke oder die Schweden an
den Küsten Ehistlands- und auf Runö. I. Reval, 1855, S. 136—159.

⁴ Johansen, P. Op. cit., S. 118, 119, 296, 308.

⁵ Russwurm, C. Op. cit., S. 65.

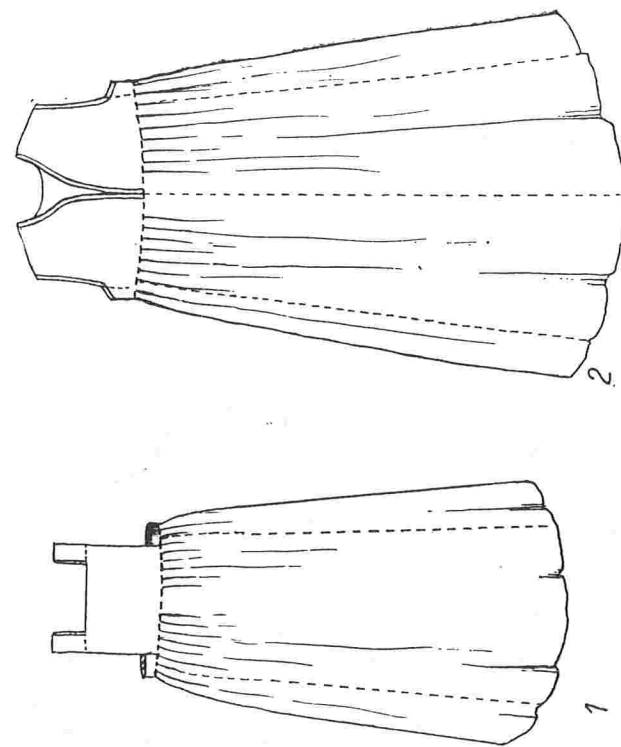
⁶ Johansen, P. Op. cit., S. 284.

⁷ Russwurm, C. Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Ehistlands
und auf Runö. 2. Reval, 1855, S. 59, 60.

lisenä. Seal on naistel veel 20. sajandi algul, üleminekul linna-
moele esinenud vana tava järgi valmistatud särke, mis koosne-
sid kahekorra kokkumurtud, külgedelt ühendatud valgest linasest
riidelaiast, otsa õmmeldud aheneva suuga varrukatega, kaela-
avaks vaid vertikaalne lõhe (joon. 1, 1). Jättes käesolevast vaat-
lusest kõrvale Kagu-Eesti setude särgid, milles, nagu setu rah-
varõivastes tervenisti, ilmesid tugevad vene rahvakultuuri
mõjud, võime 19. sajandi keskpaiku Eestis valdavalt kantud
naiste- ja ka meestesärkide lõiget ja tegumoodi iseloomustada
järgmiselt. Need olid T-kujulise kaelalõikega, piki õlgu õmmel-
dud õlalappidega. Kaelaava äär kroogiti ja äärestati kas väikese
püst- või enamasti mahapööratava kraega. Varrukasuud, eriti
pidulikel särkidel, kurrutati värvilite külge (joon. 1, 3).

Põhja-Eestis (s. o. Harju-, Järva- ja Virumaal), Hiiuma ja
Kihnu saarel kandsid naised särki peal lühikest kaharapihalist
pluusi, käiseid, mis lõikelt ühtis mujal Eestis kantava särki piha-
osaga (joon. 3). Käiseid kandsid ka rootsi naised Vormsi ja
Pakri saarel ning Looe-Eesti rannikul. Käiste all kantavad sär-
gid olid üldiselt varrukatega ja avara kaelalõikega, samuti puu-
dusid neil tavaliselt õlalapid. Põhja-Eesti ja Kihnu naiste, samuti
rootsi naiste särgid Pakri saarel ja Vihterpalu vallas olid ikkagi
tuunikatüüpi (joon. 1, 2), Hiiumaa ja Vormsi naistel aga hoopis
erinevad. Need koosnesid traksidest varustatud pihikust ja vii-
mase külge kroogitud või volditud seelikutaolisest allasest

Joon. 2. 1 — naistesärk, EM A 565:1486 Vormsi; 2 — naiste pihitseelik, must kuub. EM A 291:193 Emmaste. L. Kohki joonis.

(joon. 2, 1). Selliseid särke on kandnud rootsi naised Noarootsiki,⁸ kus rahvarõivastes veel 19. sajandi algul oli rohkesti ühisjooni Vormsi saare rõivastusega.

Olapaelttega särke esines 19. sajandil Rootsi⁹ ja Soome¹⁰ rahvarõivastes, nende kohta on andmeid Kesk-Euroopast nii germaani kui lääneslaavi rahvastelt.¹¹ Veel 20. sajandi algul püsisid need slovaki naiste rahvarõivastes.¹² Kuna nimetatud särgitüüp

⁸ Heikel, A. O. Die Volkstrachten in den Ostseeprovinzen und in Setu-kesien. 2. Helsingfors, 1909, S. 80.

⁹ Nylén, A.-M. Folkdräkter ur Nordiska museets samlingar. — In: Nordiska museets handlingar. 77. Lund, 1971, s. 53, 55.

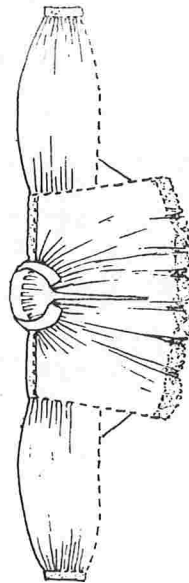
¹⁰ Sirelius, U. T. Suomen kansanpukujen historia. Helsinki, 1915, s. 176—177.

¹¹ Маслова Г. С. Народная одежда русских, украинцев и белорусов в XIX — начале XX в. — В кн.: Восточнославянский этнографический сборник. ТИЭ, т. 31. М., 1956, с. 600; Куфтин Б. А. Материальная культура русской меры. 1. М., 1926, с. 25; Hanika, J. Sudetendeutsche Volkstrachten. 1. Reichenberg, 1937, S. 9—22; Svensson, S. Skånes folkdrakter. — In: Nordiska museets handlingar. 3. Stockholm, 1935, s. 356.

¹² Hanika, J. Op. cit., s. 12, 13.

tundub esimesel pilgul väga uuemoelisena, on selle vanuse ja kujunemise küsimus kutsunud teadlaste seas esile poleemikat. Nimelt oli soome etnograaf U. T. Sirelius arvanud, et selline särk oli alles 18. sajandil kodanliku moe eeskujudel talurahva rõivastusse sugenud.¹³ Arvestades aga asjaolusid, et sellise särgi kohta on Saksamaalt esemeleid 14. sajandi algul,¹⁴ samuti Tšehhoslovakkias 14. sajandist pärinevaid materjale¹⁵ ja et Rootsi püsisid nad 19. sajandil eeskätt rõivatraditsioonide poolt konservatiivseis piirkonnas Dalarnas ja Hälsinglandis,¹⁶ võib siiski pidada õigeks seisukohta, et see särgitüüp on väga arhailine, kujunenud õlgadel kinnitatavast riidelasest.¹⁷ Ilmselt on käesoleval juhul tegemist vana Kesk-Euroopa kultuurinähtusega, mis-eestlastele, samuti soomlastele, on jõudnud rootslaste kaudu. Nagu eespool märgitud, on kirjeldatud traksidega särgi kohta Eestist andmeid vaid Vormsi saarelt, Noarootsist ja Hiiumaalt, kus rootsi asustus, toodud feodaalide poolt tõenäoselt Soomest põhiliselt juba 13. sajandi lõpul, oli mõnevõrra varasem kui teistel Eesti aladel.¹⁸ Hiiumaal võtsid, nagu võib järeldada, selle särgi rootslastelt üle ka eesti naised ja kandsid seda kuni linnamoele üleminekuni. Vaid Hiiumaale saare idaosast — Pühalepa kihelkonnast ja Kassariit on andmeid, sedagi 19. sajandi lõpu poolt, ka varrukatega särkide kohta.¹⁹

Vaadeldud särk jättis katmata õlad ja käsivarred, tingides

Joon. 3. Käised. EM A 509:4807 P.-Eesti. L. Kohki joonis.

¹³ Sirelius, U. T. Loc. cit.; Svensson, S. Loc. cit.

¹⁴ Svensson, S. Loc. cit.

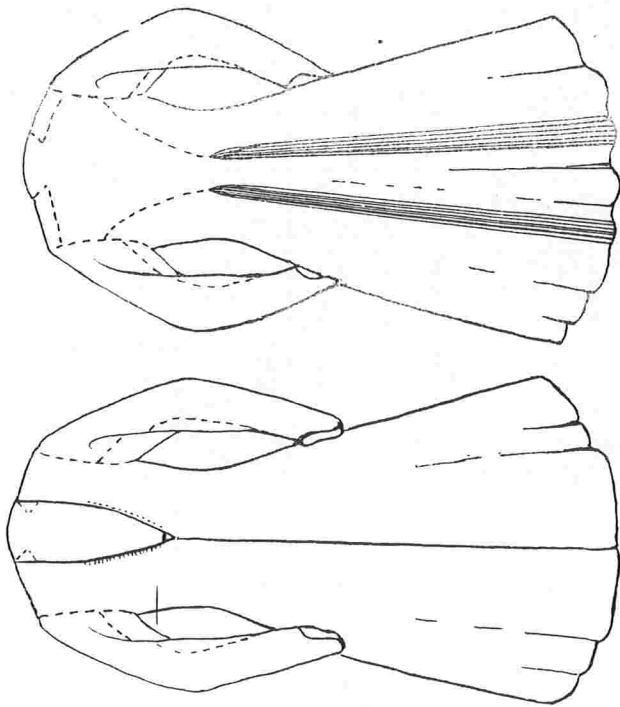
¹⁵ Куфтин Б. А. Указ. соч., с. 26; Hanika, J. Op. cit., S. 17—19.

¹⁶ Svensson, S. Op. cit., s. 115—116.

¹⁷ Маслова Г. С. Указ. соч., с. 604; Moszyński, K. Kultura ludowa słowian. 1. Kraków, 1929, s. 446—448; Svensson, S. Op. cit., s. 356.

¹⁸ Johansen, P. Op. cit., S. 119—121.

¹⁹ Kuigo, E. Eesti särkide lõikest XIX sajandil ja XX sajandi algul. — In: EM Ar. 23. Tln. 1968, lk. 261, joon. 2; välitööd 1970.

Joon. 4. Händadega kuub. EM 15652 Juuru. L. Kohi joonis.

kuubedele (Põhja-, Kesk- ja Lääne-Eestis *kuub*, Võrumaal, Lõuna-Tartumaal, Lõuna-Viljandimaal *särk*, Lõuna-Viljandimaal ja Lõuna-Pärnumaal ka *vammus*) oli iseloomulik jagamatu seljaosa. Tüübilt vanemad, mis veel 19. sajandi teisel poolel ja mõnevõrra 20. sajandi algulgi püsisid Lõuna-Eesti mulkidel, olid sär-gitaoliselt avarad, sirgest kangalaiaist seljaga. Külgedele õmmeldi neile alt laienevad siilud. Üldiselt olid aga eestlaste 19. sajandi ülerõivad küljeõmblustest vähemal või suuremal määral taljesse võetud, puusadele langevate voltidega. Et kuub paremini piha ümber hoiaks, viidi küljeõmblused kaarjalt seljale, kusjuures küljeõmbluste kohal asetsevad voldikimbud jäid taha, moodustades nn. *hännad*. Taoliselt kahe vööst seljale rippuva voldikimbuga, nn. *händadega* ehk *hännilised kuued* (joon. 4) olidki 19. sajandi keskepaigaks suuremas osas Eestist valitsevaks saanud.²³ Nii horisontaalse kui ka vertikaalse seljajootusega ülerõivad levisid Mandri-Eestis põhiliselt alles 19. sajandi keskepaigast alates, kui kiirenesid muudatused talurahva rõivastuses, senisest

²³ Manninen, I. Eesti rahvariieete ajalugu. — In: ERM Ar. 3. Tartu, 1927, lk. 167—197.

seega vajaduse eraldi pihakatte järele. Särgi peal kantavaid sär-giga samast materjalist lühikesi täiendavaid pihakatteid on esi-nenud paljude rahvaste naisterõivastuses. Kirjeldatud särgi-puhul oli see aga vältimatu, moodustades koos särgiga komp-lekti. Tegelikult ongi igal pool, kus esinesid taolised olapaeltega särgid, kantud kas pihiku või seelikuvärvli alla pandavaid või vabalt langeva lühikese kahara allosaga varrukatega pihakat-teid, nagu neid Eestis tunneme *käiste* (joon. 3) nime all. Seni oleme pidanud käiseid eesti rahvarõivastes suhteliselt hilisteks, kõige varem 17. sajandil kodunenud ülikonnaosaks.²⁰ Toetudes aga eeltoodule, võib siiski arvata, et käised Eestiski on, vähemalt mõnedes paikades, olnud hoopis varem kasutusel.

Mitte ainult särk, vaid ka seelik kujunes Hiiumaale saare naistel teisiti kui mujal Eestis. Teatavasti on eesti naiste puusakatteks hiljemalt teise aastatuhande algusest peale olnud vaipseelik, see on ümber puusade mähitav, vööga kinnitatav riidelaid (*sõba*, *kõrik*, *ümbrik*, *pallapool*), mida alates 17. sajandist hakkas välja tõrjuma värvli külge kroogitud või volditud kokkuõmmeldud see-lik. Kohati Lõuna-Eestis püsisid lahtised vaipseelikud veel 19. sajandi algupoolele. Hiiumaal, samuti kui Vormsi saare naiste seelikud olid aga pihiku külge õmmeldud (joon. 2, 2), sarnanedes lõikelt täielikult särgiga. Sama kõnde kasutamist nii alus- kui pealisrõivana tõendab ka terminoloogia. Nagu Rootsis, on roots-lased Vormsi saarel ja Hiiumaal särgi ja samaloikelise seeliku jaoks kasutanud ühist nimetust — *särk*.²¹ Hiiumaal nimetati *särgiks* küll vaid valgest linasest riidest seelikut, kuna villast (varem must, alates 19. sajandi keskepaigast linase või puuvil-lase pihiku, *öödri* külge õmmeldud pikitriibulise allosaga) kut-suti samuti kui ülerõivastki *kuueks*. Pihiku (*porsti*, *abu*) külge olid õmmeldud seelikud, *kuued*, ka Saaremaal Sõrve poolsaarel Anseküla ja Jämaja kihelkonnas. Arvestades aga, et Sõrveski on varasemate ühevärviliste seelikute kohta olnud kasutusel Saare-maal ja Põhja-Eestis tuntud vaipseeliku nimetus *ümbrik*, võib oletada, et seeliku varasem areng on Sõrves kulgenud samuti kui mujal Eestis ning pihiku külge õmmeldud seelik on seal tõenäo-liselt hilisem rootsi laen.²²

Erinevusi mandrist ilmnas saartel ka ülerõivastes, mida üldi-selt peetakse välislaenudele ja moemõjudele suhteliselt kergesti alluvaiks. Mandri-Eesti ülerõivastele — villastest riidest pikk-

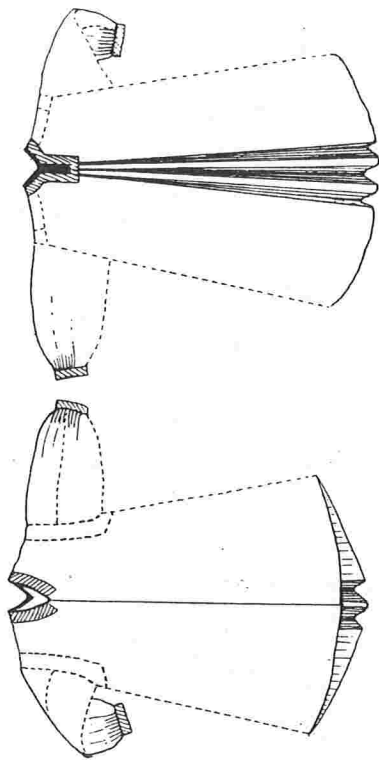
²⁰ Eesti rahvarõivaid ..., lk. 19.

²¹ Sõna «särk» eesti keeles on rootsi laen (Saareste, A. Leksikaalseist vahetõlkedest eesti murretes, 1. — In: Tartu Ülikooli Toimetused. B. 6. Tartu, 1925, lk. 162—164).

²² Voolmaa, A. Eesti rahvarõivaseelikud. — In: EM Ar. 25. Tln., 1971, lk. 106—149.

kandsid latkuubi kuni 1860. — 70. aastani.²⁹ Siis tõrjusid händadega kuue tüüpi *jätkud* (ka *tiladega kuubedeks*, *allidega kuubedeks*, *siiludega kuubedeks*, *kurdukuubedeks* nimetatud), mis meestel ja Põhja-Hiiumaal³⁰ naistelgi juba varem olid kasutusele võetud, need Emmastes ja Käinas kiidpruugist välja. Traditsioonilises leerilapse- ja pruudirõivastuses aga püsisid laikuued veel 1880-ndatel aastatel.³¹

Mis puutub Saare- ja Muhumaa *pikk-kuubede* materjalisse, siis püsis siingi 19. sajandil loomuliku lambavilla värv hall või pruun, kuid esines ka mustaks värvitud villast riiet. Mandril 19. sajandi algusest peale eeskätt põhjapoolses osas levinud uuema-moeline potisinine värv saarte pikk-kuubedesse ei jõudnud. Võrreldes Hiiumaa laikuubedega, olid Saaremaa ja Muhumaa seljaõmblusega kuued üldiselt juba uuema moega kaunistatud. Nad olid enamasti vöökohast kõrgemal piha ümber hoidvad, alt late-nevad. Hõlmad, mis kinnitati haakidega rindade alla, jätsid — nagu *händadega kuubedelgi* — rinnaesise avatuna. Voldid alga-

Joon. 5. Naiste laikuub. EM A 291:198 Emmaste. L. Kohki joonis.

enam andsid end tunda moemõjud ja ühtlasi ilmnemisid märkimisväärsed erinevused meeste ja naiste ülerõivaste vahel.

Üldjoontes sama arengut võime täheldada ka naaberrahvaste — venelaste²⁴, lätlaste²⁵, soomlaste²⁶ ja rootslastegi²⁷ ülerõivastuses.

Saaremaa, Hiiumaa ja Muhumaa vanematele pikk-kuubedele oli iseloomulik kahest vertikaalse õmblusega ühendatud tükist seljaosa, keset selga kas üks või rohkem sügavat volti. Omapärasemateks ja ühtlasi ka vanapärasemateks neist võib lugeda Hiiumaa *latkuubi* (Käinas nimetatud ka *suurkuubedeks*) (joon. 5). Need olid lambapruunist, nn. *leedist* villast riidest, särgitaoliselt laiad. Keset selga asetseis neil kolm kuklas kinnitatud volti. Nagu selgub Etnograafiamuuseumisse kogutud eksemplari-des²⁸ on laikuubede hõlmad ja mõlemad seljatükid lõigatud alt laienevad. Seejuures on hõlma eesääreks jätud koendserv, laist on antud küljejoone viltu lõikamisega. Seljatükkidel on aga ultusäär asetatud küljele, kuna seljaõmblusega ühendatud servad on lõigatud diagonaalselt. Hõlmad suleti kurgu all haagiga. Varrukad olid avarad, suus värvli külge tihedatesse kurdudesse kogutud. Hiiumaa lõunakihelkondade Emmaste ja Käina naised

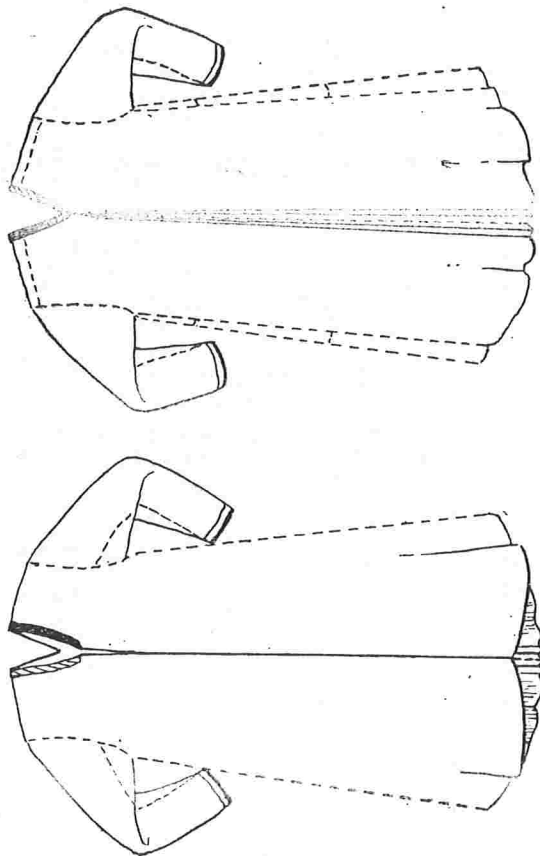
²⁴ Лебелева Н. И., Маслова Г. С. Русская крестьянская одежда XIX — начала XX в. — В кн.: Русские. Историко-этнографический атлас. М., 1967, с. 241—249.

²⁵ Slava, M. Latviešu tautas tērpi. Rīgā. 1966, lpp. 69—76.

²⁶ Sirelius, U. T. Op. cit., s. 107—116, 186—195.

²⁷ Nylén, A.-M. Op. cit., s. 39, 45—47.

²⁸ EM 5503; A 291:198; A 509:2162 Emmaste.

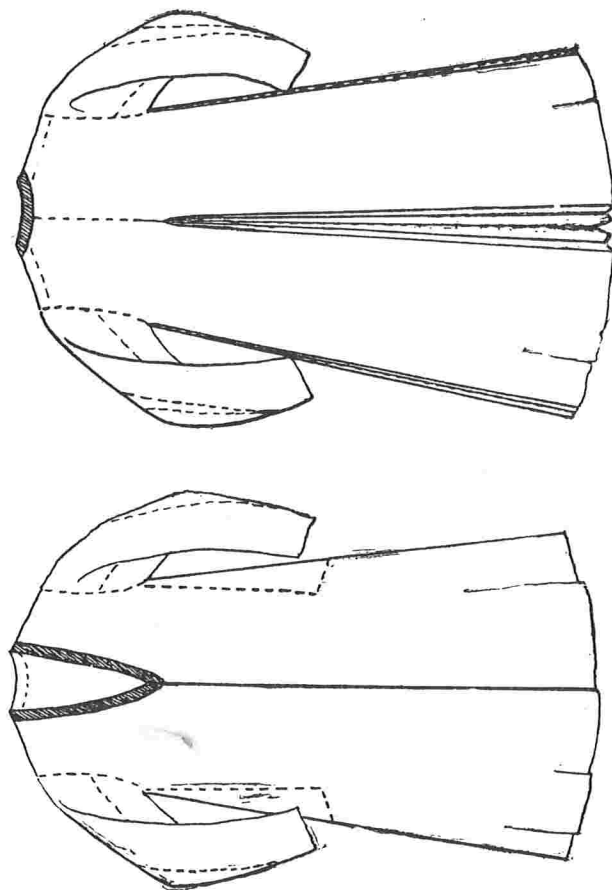

Joon. 6. Naiste pikk-kuub. EM A 509:2164 Vormsi. L. Kohki joonis.

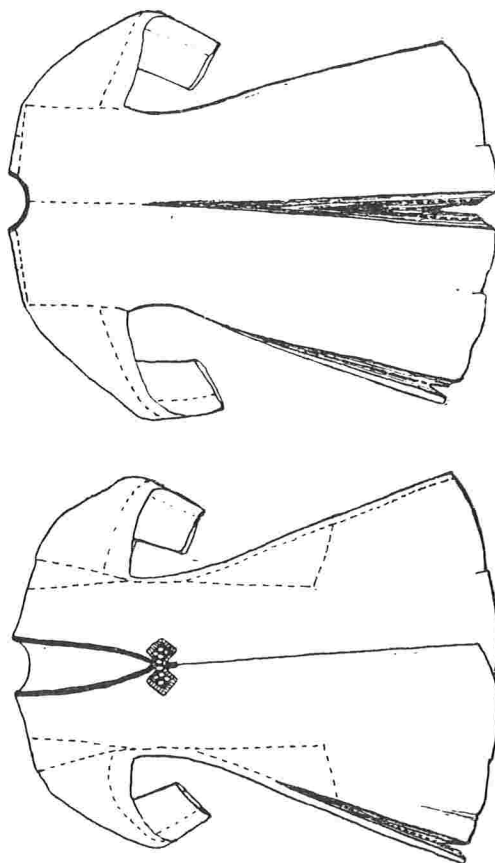
²⁹ EA 50, 213 Käina; EA 50, 242 Emmaste.

³⁰ EM A 509:216 Pühalepa; EA 50, 264 Reigi.

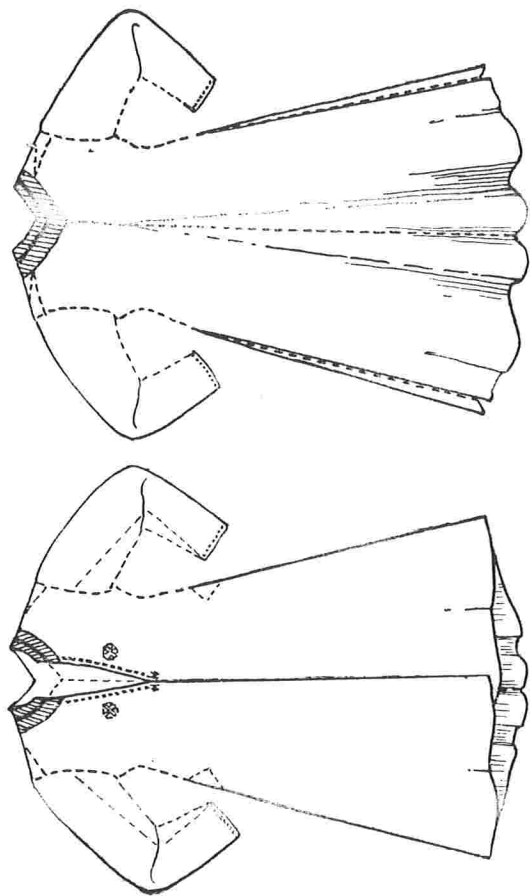
³¹ EA 50, 242 Emmaste.

Joon. 7. *Vammus*. EM A 291:307 Valjala. L. Kohki joonis.

Joon. 8. Naiste meestekaub. EM A 509:2161 Mustjala. L. Kohki joonis.

Joon. 9. Naiste *vammus*. EM A 291:173 Muhu. L. Kohki joonis.

sid neil harilikult abaluude kohalt või veidi madalamalt. Etnograafiamuuseumi kogudes leiduval Valjala kihelkonnast *mustal kuuel* ehk *vammusel* (joon. 7) on seljal, samuti kui eespool vaa-
deldud Hiiu laikuubedelgi, kolm sügavat sissepressitud volti. Arvatavasti on sellised olnud ka nn. *tüüriga kuued* Karjas³² kus vanem rõivamood üldse oli lähedane Valjala omale, samuti Põide ja Jaani kihelkonnas. Neilgi on olnud seljal «üks rida vol-
disid»³³. 19. sajandi keskpaigaks olid *tüüriga kuued* seal juba kandmiselt ära jäänud. Lääne-Saaremaal Mustjala *kuubedel* ehk *vammustel* (joon. 8), Kihelkonnast *vammustel*³⁴ ning varem Sõrve *vammustel*³⁵ on olnud keset selga vaid üks volt. Muhu *vammustel* oli seljal üks volt (joon. 9), millele aga erinevalt Saaremaa ja Hiiumaa pikk-kuubede voltidest ei antud juba ülal õmblusvaruga sügavust, vaid see langes seljaõmbluse kohale ülespoole järk-järgult ahenevana, kuni pihalt hoopiski kadus. Kas Muhu *vammuste* seljavolt ka sisse on pressitud, selle kohta ei ole praegu andmeid. Küll on aga ülespoole kitsenevaid volte pressitud nii Muhu kui Saaremaa eeskätt naiste pikk-kuubedele mõlema kül-

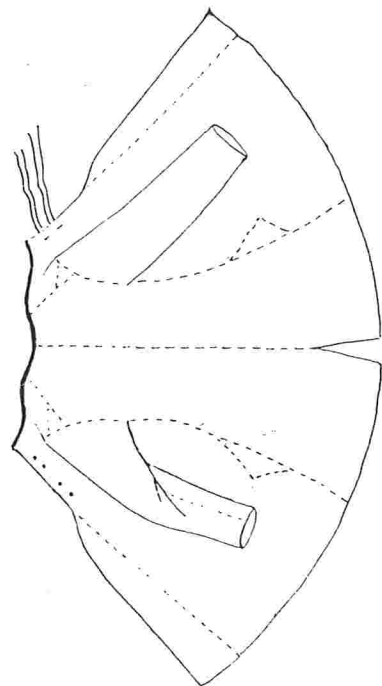
³² EA 12, 17.

³³ Manninen, I. Op. cit., lk. 180.

³⁴ EM A-291:444; A 291:445. Peakataloogi andmed.

³⁵ KKJ sub *vammus* Jämaja.

Joon. 10. Soome Lõuna-Savo Mäntyharju kihelkonna naiste pikk-kuub. U. T. Sireliuse järgi. Joonistanud L. Kohk.

jeõmbluse kohale.³⁶ Lääne-Saaremaal Mustjalas ja Kihelkonnal püsisid kirjeldatud tüüpi kuued kuni linnamoole üleminekuni, naistel seega 1880—90-ndate aastateni.³⁷ Muhus kandsid naised *vammust* kuni Esimese maailmasõjani.³⁸ Händadega kuubede tüüpi *oolidega kuued*, mis Saaremaa idaosas kodunesid juba 19. sajandi esimesel poolel,³⁹ seal ei levinud. Seejuures püsis vana traditsioon kohati ka uema ülerõivamoel. Näiteks on Etno-graafiamuuseumi kogudes üks 19. sajandi lõpul Püha kihelkonnas kantud pikk-kuub⁴⁰, mis oma seljale kaarduvate küljeõmbluste ja vöökohalt algavate voltide poolest ühtib händadega kuubedega. Erinevalt händadega kuubedest on sellel aga veel keset selga õmblus, mille kohal samuti vööst alates volt. Selga pooli-tav õmblus ei puudunud ka Anseküla ja Jämaja naiste seljal kokkuulatuvate küljeõmblustega *vammustel* (joon. 11). Neil olid voldid (arvult 7—8) viidud keset selga ühte kimpu.

Omapäraseks võib pidada sedagi, et Saaremaal eeskätt Mustjalas,⁴¹ aga ka mujal, on naiste ülerõivaid nimetatud naiste *meestekuubedeks*. Võib-olla tekkis see nimetus alles siis, kui vas-

³⁶ Manninen, I. Op. cit., lk. 181; EM A 291:307 Valjala.
³⁷ EA 12, 435 Kihelkonna; EA 2, 21 Mustjala; EA 50, 52 Mustjala.

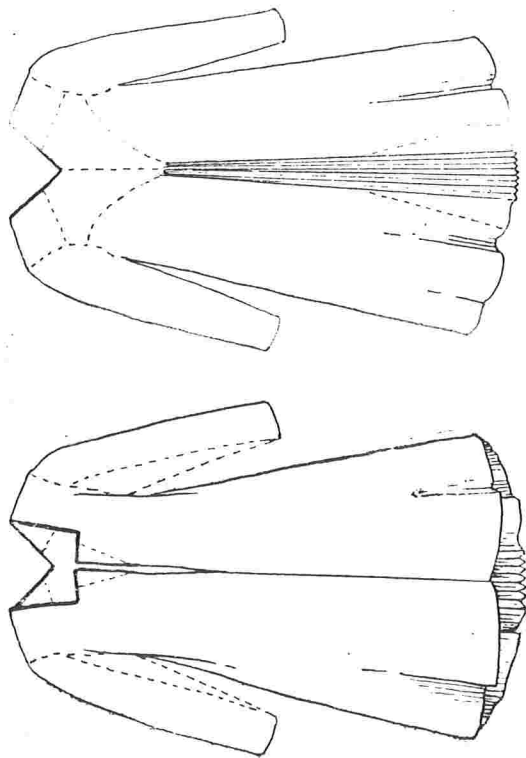
³⁸ Väitööd 1970.

³⁹ Manninen, I. Op. cit., lk. 180; EA 12, 17 Karja.

⁴⁰ EM A 291:335 Püha.

⁴¹ EA 2, 31; EA 50, 52; EA 54, 525.

⁴² EM A 291:335 Püha.

Joon. 11. Naiste *vammus*. EM A 291:357 Anseküla. L. Kohki joonis.

tav kõnne meestel uuemaoelistele maad oli andnud, naistel aga veel püsis.

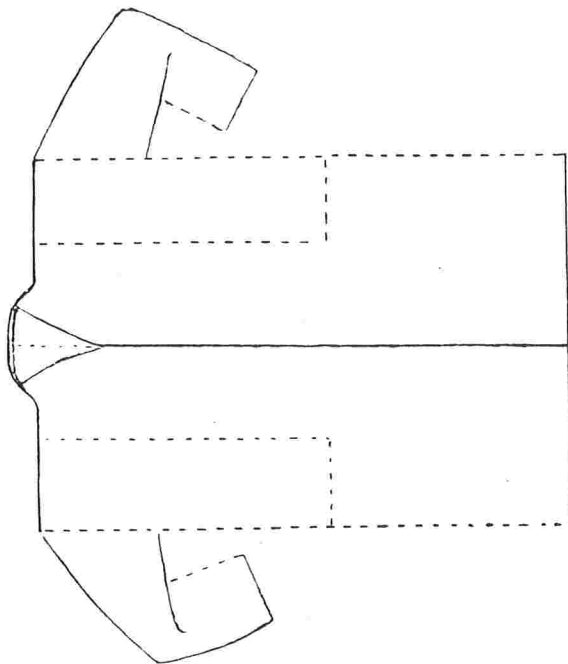
Vertikaalne seljaõmblus oli iseloomulik samuti Lääne-Eesti rootsi asustusega saarte — Ruhnu ja Vormsi ülerõivastele. Eriti arhailised olid kuni 1870-ndate aastateni⁴³ kasutusel püsinud Ruhnu meestekuued. Need olid helehallist villast riidest, koosnesid kahest nii õlgadelt kui alläärest ühtlase laiusega hõlmast ja seljatükist ning sirgetest, küljeõmbluste suhtes täisnurkselt õmmeldud varrukatest (joon. 12). Vormsi pikk-kuubed (joon. 6), mida mehed kandsid 1870-ndate aastateni,⁴⁴ naised aga üldiselt 19. sajandi lõpuni,⁴⁵ sarnanesid Hiiumaale kuubedega. Värvi olid need mustad. Nii hõlmad kui seljatükid olid lõigatud alt laienevad. Kurgu alt kinnitatavate hõlmade eesääreks oli siingi jäetud ultus. Seljavoldid algasid meestekuubedel abajuuide kohalt, naiste omadel nagu Hiiumaale kuubedelgi kuklast. Erinevalt viimasest olid Vormsi kuubedel veel küljesüüd.

Nagu eespool märgitud, ei esinenud Lääne-Eesti saarte pikk-kuubedega sarnanevaid ülerõivaid 19. sajandil Eesti mandril,

⁴³ EM A 509:5465. Peakataloogi andmed.

⁴⁴ EM A 509:5476. Peakataloogi andmed.

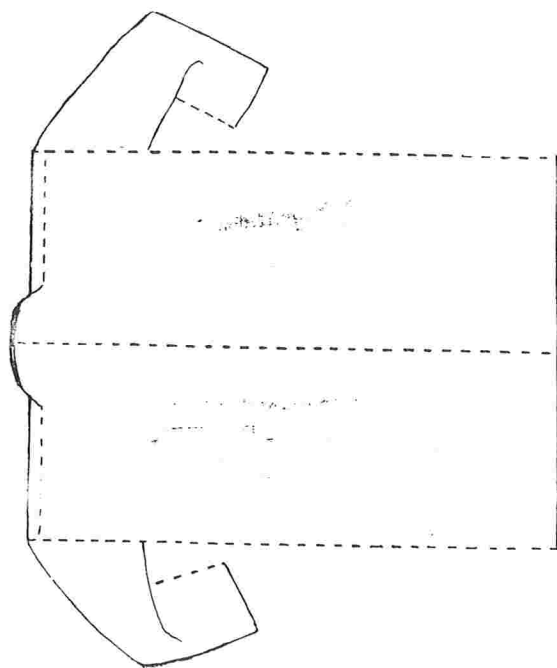
⁴⁵ EM A 509:2164. Peakataloogi andmed.

Joon. 12. Meeste pikk-kuub. EM A 509:5464 Ruhnu. L. Kohki joonis.

samuti polnud need iseloomulikud ka ei lähematele naabritele — venelastele, lätlastele, soomlastele, rootslastele — ega kaudgemal asuvaile Euroopa rahvaile. Küll on aga Etnograafiamuuseumi kogudes üks Põhja-Eestist pärinev 17. sajandi rõivaleid, milles ilmnevad vaieldamatud ühisjooned kirjeldatud Lääne-Eesti saarte pikk-kuubedega, eriti Hiiumaa laikuubedega. Nimelt tuli 1936. aastal Hageri kihelkonnas (praeguses Rapla rajoonis) Rabivere rabas turbakraavi kaevamisel päevavalgele vana naise laip võrdlemisi hästi säilinud rõivastuses. Laiba juures asetses vaskmünt — 1667. a. vermitud rootsi öör⁴⁶. Kulunud ja rohkesti parandatud rõivastest võib järeldada, et naine oli olnud vaene. Naise seljas olnud veidi alla põlvi ulatuv jämedast villasest riidest hõlmadega pikk-kuub on ilmselt pikaajalisest turbakihi seisimisest rohekaspruuniks värvunud. Ömblused on vaid osaliselt säilinud. Nagu Hiiumaa laikuubedel, olid sellelgi hõlmade ees-äärteks jäetud koendservad, kuna seljatükkidel olid ultusaäred paigutatud külgedele, laiust juurde andvad villaselt lõigatud servad aga ühendatud seljaõmblusega (joon. 13). Ilmselt on seljaõmbluse kohal olnud ka volt.

⁴⁶ EM A 445:8.

Joon. 12 (järg)

Varrukad, nagu võib järeldada säilinud katkendeist, olid avarad ja suus värvliga. Kurgu all suletavad hõlmad kinnitati kahest kohast nahkrihmakestega.

Nagu vaadeldust selgub, ühtib Rabivere rabast leitud 17. sajandi pikk-kuub üldjoontes nii Hiiumaa laikuubedega (joon. 5) kui ka Vormsi kuubedega (joon. 6). Lisaks esineb sellel veel detaile, mis nimetatud kuuel on ühised Lääne-Eesti saarte nii eestlaste kui rootslaste 19. sajandi ülerõivastega. Üheks selliseks detailiks olid hõlmadele käeaukude kohale sisse õmmeldud (s. o. õmblusega hõlmade külge või õieti sisse jätkatud) ühekordsest riidest tükid. Rabivere kuuel (joon. 13, 2), samuti kui Hiiumaa laikuubedel (joon. 5) olid need ebakorrapärase trapetsi kujulised, Ruhnu meestekuubedel üsna korrapärase ristkülikud (joon. 12). Mustjala (joon. 8) ja Muhu (joon. 9) vammustel näeme neid kolmnurksete kiiludena sümmeetriliselt mõlemal õlal. Lisaks olid Mustjala ja Muhu vammustel n-ö. sisse monteeritud veel kolmnurksed tükid hõlmadele puusade kohale, Valjala kuuel aga ainult puusade kohale (joon. 7). Võib arvata, et need esialgsel vaatlusel tarbetuna tunduvad tükid on moodustunud praktilistel kaalutlustel. Ilmselt on, nagu arhailiste rõivaste puhul omane, püütud materjali jäätult ära kasutada ja näiteks

käiste arvel hõlmadesse lõigatud augud kaetud mujalt ülejääva riidesiiluga.

Teiseks omapäraseks ühisjooneks Rabivere rabsad leiitud naisel Lääne-Eesti saarte just naiste ülerõivastest on kaeluse kolmnurkne kuklalõige. Kolmnurkse kuklalõikega olid nii Hiiumaikuubed (joon. 5), Vormsi naistekuubed (joon. 6), samuti Muhu ja Sõrve naistevammuste kaelused (joon. 9, 11).

Saaremaa, Hiiumaa ja Muhumaa nii naiste kui meeste pikkkuubedele oli veel iseloomulik punasest, mõnikord ka sinisest kalevist või mõnest muust värvilisest riidest ääris või kant kaelusel. Samuti äärestati kuuekaelused ka Ruhnu ja Vormsi saarel. Vormsi naistekuubede puhul valitses koguni tavane üks pool kaelust (parema öla poolne) kanditi punase, teine pool (vasaku öla poolne) sinise kaleviga.⁴⁷ Saaremaal on rahvasuus liikunud legende kuubede värviliste kaelusekantide sümboliseeritähendusest. Üks variant, üles märgitud 17. sajandil,⁴⁸ kirjeldeb, et värvilist paela kuubede kaelustel kantud mälestuseks poomisnõrist, millega sakslaste vallutuse järel hukatud võõrastele võimumeestele vastuhakanud saarlased. Teine variant, mille kohta on andmeid 19. sajandi algul,⁴⁹ näeb Põide kihelkonnas ja Muhu kuubede kaelusekaunistuste erinevuste põhjust selles, et sakslastele vastuhakanud põidelased hukatud mõõgahonidega, muhulased aga poodud. Vaevast usutav, et neil legendidel otsest tõepõhja on. Kahtlemata aga võib sellist kaunistamisi viisi, mis oli ühine Lääne-Eesti saarte nii eestlastest kui rootslastest asukatele, pidada väga vanaks nähtuseks ja seda kirjeldavad omalt poolt ka sajandeid rahvasuus püsinud legendid.

Samuti ei tohiks olla kahtlust, et Lääne-Eesti saartel 19. sajandil kantud seljaõmbluse ja keset selga asetsevale voltidega pikkkuubi üldse võib lugeda nende saarte nii eestlastest kui rootslastest elanike ühiseks, kaudsesse minevikku datuvaks kultuuriraks. Ruhnu, Vormsi ja Hiiumaikuubed säilisid need kuni 19. sajandi lõpupooleni keskaegsele rõivastusele iseloomulikult laadena, Saare- ja Muhumaal aga olid need 18. ja 19. sajandi moerõivaste eeskujul pisut taljesse võetud. Sajandite vältel edasi arenedes olid nad omandanud paikkondlikke erinevusi. Seejuures

⁴⁷ I. Manninen on näinud selles viimast järeleka ja Lääne-Euroopas keskajal valitsenud moest, mille järgi tehti näiteks kuul või pükstel üks pool ühte, teine teist värvi materjalist (Manninen, I. Op. cit., lk. 13).

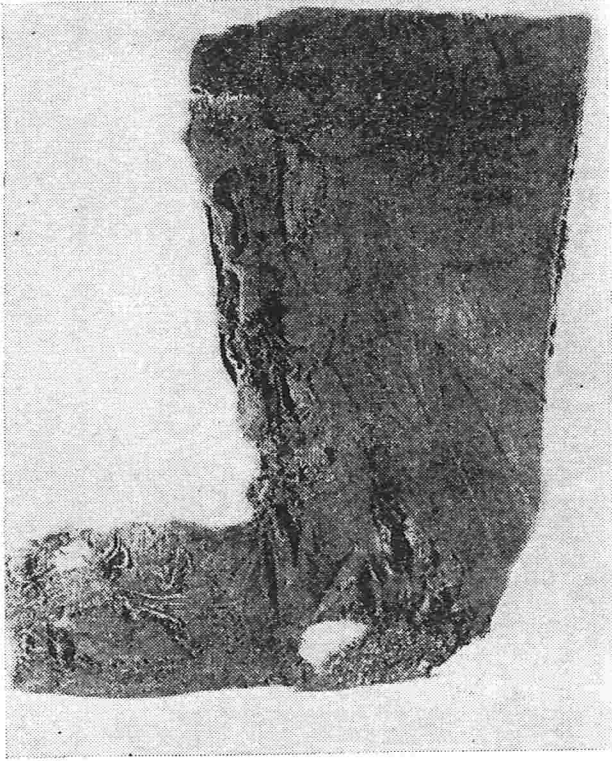
⁴⁸ Blumfeldt, E., Ränk, G. Lisandid Saaremaa etnograafiale XVII sajandi lõpult. — In: ERM Ar. 11. Tartu, 1937, lk. 19—33.

⁴⁹ Buxhöfden, F. v. Zweite Fortsetzung von des Herrn Hofrats von Hagemester Materialien zur Gütergeschichte Livlands, enthaltend Beiträge zu einer älteren Geschichte der Oeselschen Landeiter und ihrer Besitzer. Riga, 1851, S. 149.

Joon. 13. Rabivere rabast päevavaligele tulnud 17. sajandi lõpul päritava pikkkuue katkendid (EM A 445:3 Hageri). 1 — pool seljaosast varrukaga; 2 — eeshölm varrukaga. Foto V. Kutsar.

2

1

üsn suure tõenäosusega on meil alust oletada, et kirjeldatud kuuetüüp on siia toodud rootslaste poolt.

Eesti mandrilt on taolised kuubedest seni teada ainult eelkirjeldatud Rabivere rabaleid. Arvestades laiba juures olnud münti, saame konkretiseerida selle kuue kandmisaja, mis langeb 17. sajandi lõppu. Kõik muud andmed nii kandja isikust, kuue valmistamisest kui kasutamisest jäävad meile saladuseks. Teatavasti kuulus Eesti ala 17. sajandi lõpul Rootsi kuningriigi valdusse. Rootsi kolonisatsioon Põhja-Eestisse, eriti selle läänepoolsesse ossa, jätkus (vt. lk. 190). Pole võimatu, et 17. sajandi lõpul Rabivere rabasse vajunud naine, kelle jäänused turbaõikajate poolt kaks ja pool sajandit hiljem päevavalgusele toodi, oli rootslane ja kandis oma rahva traditsioonidele vastavaid rõivaid. Kui aga taolisi ülerõivaid Rootsis kunagi on kandnud, siis kuulusid need ilmselt nii kaugele minevikku, et nende kohta pole säilinud andmeid. Mõnevõrra lähedaseks kirjeldatud kuuetüübile võib pidada Gröönimaalt keskaegse skandinaavia asustuse alalt leitud umbkuube, millele oli laust juurde antud külgedele lisatud ja nii esi- kui seljatükile sisse pandud kolmnurksete kiiludega.⁵⁰ Püstisuunas seljatükki poolitavaid õmblusi esines 19. sajandi rootsi rahvarõivastes küll rohkesti, kuid taljesse töödelatud uuemamoelistel kõnnetel — meeste saterkuubedel, vattidel, vestidel, naiste liistikutel ja kampsunitel.⁵¹ Rootsi rahvarõivaste uurija Anna-Maja Nylén on seisukohal, et vertikaalse seljaõmblusega kõnded on rootsi rahvarõivastes levinud 17. sajandi lõpu moerõivaste esekuul põhiliselt alles 18. sajandist alates.⁵² Küll aga võib seljal kokkuulatuvate küljeõmblustega ja lisaks vertikaalse seljaõmblusega ning seljal üheks kimbuks koondunud voltidega vammuseid, mida Saaremaal Sõrve naistel 19. sajandi keskpaiku ja teisel pooltel kandisid (joon. 11), lugeda otseseks, kuid ilmselt hiliseks rootsi laenuks. Sellelaadilisi rõivaid esines Rootsis 19. sajandil rohkesti.⁵³

Seevastu võib Lääne-Eesti saartel 19. sajandil kantud pikkkuubedele, samuti 17. sajandist pärinevale Rabivere rabaleile leida ühisjooni Lõuna-Soome või õigemini Kagu-Soome ülerõivastes. Nimelt põhiliselt samal Karjala, Savo, Häme ja Uusimaa läänipiiride kokkupuutealal, kus naisetülikonda kuulus eelkirjeldatud õlapaeltega särk⁵⁴ (vt. lk. 192), on naistel veel 19. sajandi

⁵⁰ Svensson, S. Op. cit., s. 39, fig. 31.

⁵¹ Wistrand, P. G. Svenska folkdräkt. Stockholm, 1907. 160 s.

⁵² Nylén, A.-M. Kleidung. — In: Schwedische Volkskunde. Uppsala, 1961. S. 351.

⁵³ Cederblom, G. Svenska allmogedrakter. Stockholm, 1921. 79 s., 48 pl.

⁵⁴ Sirelius, U. T. Op. cit., s. 76, 77.

algruupoleel kandnud kuubi, millel nii lõige kui tegumood viitasid arhailisusele.⁵⁵ Neid oli nii sargitaoliselt laiu — Ruhnu meeste-kuubi (joon. 12) meenutava päris sirge joonega, samuti alt late-nevaid — kui ka veidi taljesse hoitud. Ehkki Kagu-Soome ülerõivastel puudus Lääne-Eesti saarte pikk-kuubedele omane seljal asetsev volt (resp. voldid), oli neil viimastega ometi rohkem ühist. Neilgi esines vertikaalne seljaõmblus; kaelusekaunistusena domineeris punane kalevääris; tuli ette suus värvli külge kokku võetud varrukaid. Hõlmade kinnitamiseks oli kasutatud, samuti kui eespool vaadeldud Rabivere rabast leitud 17. sajandi pikkkuuel, seotavaid paelakesi või riilmakesi.⁵⁶ Mis aga kõige üllatavam — ühel Lõuna-Savo Mäntyharju kihelkonna kuuel (joon. 10)⁵⁷ näeme samasuguseid hõlmadele sissejätatud tükke, mida võisime märkida nii 19. sajandi Lääne-Eesti saarte eestlaste ja rootslaste pikk-kuubedel kui ka 17. sajandist pärineval Rabivere rabaleil (joon. 13). Seejuures Mäntyharju kuuel (joon. 10) olid need tügid paigutatud peaaegu täpselt samuti kui Mustjala ja Muhu vammustel (joon. 8, 9) kolmnurkadena õlgade ja puusade kohale. Muide, Mäntyharju kuuel ei puudunud isegi Mustjala vammustele omane alläares lahtijäetud seljaõmblusest moodustatud lõhe.

Ilmselt võime vaadeldud ühisjoontest Lääne-Eesti saarte ja Kagu-Soome rahvarõivastes välja lugeda kinnitust ajaloolaste arvamusel, et põhiline osa alates 13. sajandist Eesti randadele asunud rootslastest oli tulnud Soomest.⁵⁸ Võib arvata, et rootslastes, jätnud oma kultuuripärandi nii lähtekohta Soomes, tõid rõivastuse eripära kaasa ka uutele asuladele Eestis, kus see eriti Lääne-Eesti saartel leidis vastuvõtmist eestlaste poolt. Käsitlitud materjal lubab oletada, et lähtealadeks, kust rootsi kolonisatsioon Eestisse toimus, olid Soome lahe kirderannik ja saared. Seejuures pole aga sugugi võimatu, et eelvaadeldud arhailised sargid ja ülerõivad on varem olnud kasutusel ka Soome läänepoolses osas, kuid 19. sajandil igandnähtusena püsinud veel vaid maa kaguosas. Kahtlemata vajab see küsimus edasist täpsustamist.

Käesolevas artiklis vaatlesime mõningaid mandriestlaste 19. sajandi rõivastusest erinevaid, algselt vanu jooni Lääne-Eesti saarte rahvarõivastes, mis olid ühised nende saarte nii eesti kui rootsi asustusele. Sellega Lääne-Eesti saarte rahvarõivaste omapära kaugelgi ei piirdu. Hoolimata saarlaste konservatiivsusest

⁵⁵ Sirelius, U. T., Op. cit., s. 107—112.

⁵⁶ Ibid., tl. X, kuva 7—16.

⁵⁷ Ibid., tl. X, kuva 9.

⁵⁸ Johansen, P. Op. cit., S. 117, 121.

peakatted olid Eesti mandril tundmatud. Samuti pole nende kohta andmeid naabritelt Soomest, Rootsi ega Lätist. Küll aga võib leida teatud sarnasust Saaremaa *sariküllide* ja *sarikünnude* ning Vene naiste kitska-tüüpi peakatete vahel.

Esitatud näidetest peaks piisama tõendamaks, et Lääne-Eesti saarte rahvarõivaste süvendatud uurimine tohiks ennast õigustada.

ОБ ОСОБЕННОСТЯХ НАРОДНОЙ ОДЕЖДЫ НА ОСТРОВАХ ЗАПАДНОЙ ЭСТОНИИ

A. VOOLMAA

Резюме

В статье описываются особенности эстонской народной одежды островов Сааремаа, Хийумаа и Мухумаа, которые не наблюдаются на материковой части Эстонии, но обнаруживают черты сходства с особенностями одежды шведских поселений на островах Рухну и Vormsi. По всей вероятности, переселение шведских крестьян из Швеции и Финляндии в северозападную часть Эстонии и на острова относится в основном к периоду от конца XIII до середины XV века, хотя в известной мере шведская колонизация продолжалась вплоть до середины XVIII столетия, распространяясь также на соседние участки Северной Эстонии (см. ссылки 2—6). В результате непосредственного контакта с эстонским населением шведы подверглись влиянию эстонской народной культуры. Однако на изолированной территории островов Рухну, Vormsi и Паكري они упорно сохраняли свою народную и культурную самобытность. До самого переселения на материк во время второй мировой войны женщины носили здесь народную одежду, сохранившую древнейшие особенности и детали.

Одной из наиболее характерных черт народной одежды эстонских островов следует считать своеобразный покрой рубахи. Так, рубахи жителей Хийумаа заметно отличаются от типичных эстонских и финно-угорских туникообразных рубах (рис. 1). Рубаха с о-ва Хийумаа состоит из верхней части, которая держится на бретелях (лямках), и из нижней, пришитой к ней в сборку части, которая напоминает юбку (рис. 2, 1). Такие же рубахи носили и шведки на острове Vormsi и на северо-западном побережье Эстонии в Ноароотси. Согласно имеющимся данным, относящимся к XIX веку, подобные рубахи были распространены в Швеции и Финляндии, а также среди германских и западнославянских народов. Данные, относящиеся не позднее чем к XIV столетию, свидетельствуют, что мнению многих ученых, об архаичности этого покроя народной

14 Ethnograafiamuseumi aastaraamat XXIX

209

mõnede rõivaosade suhtes, olid nad teiste kõnnete osas sageli hoopis vastuvõttlikumad uuendustele kui mandril elavad eestlased. Lisaks rohkelele ühisjoontele rannarootslastega, ilmnes Lääne-Eesti saarte eestlaste rahvarõivastes mitmeid selliseid omapäraseid, mandrieestlaste rõivastusest erinevaid elemente, mis neid Eesti rannarootslastest eraldasid. Siia kuuluvad muide ka hili-semad Rootsi (resp. Skandinaavia) laenud. Üheks näiteks võib tuua Saaremaal naiste ülerõivaste ehteks (varem ilmselt ka hõl-made kinnitamiseks) kasutatud tinanaaste, *malisid*⁵⁹, mille väline kuju kui ka nimetus (rootsi *malja*) viitavad rootsi päritolule. Teatavasti levisid malid Rootsis talurahva rõivastuses alates 16. sajandist.⁶⁰ Eesti rannarootslastel neid ei esinenud.

Tähelepanu väärib seegi, et varasematel sajanditel Euroopa rahvastel laiemalt levinud lihtsad nahkjalatid — pastlad, mida Eesti mandril vähemalt tööjalatsitena on kasutatud veel 20. sajandil, olid Saaremaal juba 17. sajandil asendunud kõva tal-laga kingadega.⁶¹ Hiiumaal pidasid 19. sajandil pastlaid seal asuvad rootslased,⁶² kuna eestlased kandsid, samuti kui Saaremaalgi, kingi, mis oma kujult olid lähedased Rootsi talu-rahva kingadele.⁶³ Seejuures pidasid Ruhnu ja Vormsi saare rootslased, eriti naised, veel 20. sajandi algupoolel visalt kinni pasteldest isegi pidulikus rõivastuses.⁶⁴

18. sajandi lõpul hakkasid uuendused, võrreldes mandriga, Saaremaa meesterõivastuses lühemate kuubede ja triibuliste kampsunitenäol silma Hupelile.⁶⁵ Saaremaa naiste uueamoe-liste kõnnete — juba 18. sajandil kodunenud liistikute ja kampsunite⁶⁶ suhteliselt pikaajalisest arengust annavad tunnistust nende mitmed, ajaliselt erinevad vormid, milles paraku jälle võib leida ühisjooni Rootsi rahvarõivastega.⁶⁷

Väga omapärased olid saarte naiste peakatted, eriti Saaremaa sarvedega sarnanevate ääremoodustistega talvemütsid — *sariküllid* ja kõval alusel trapetsi- või riskülikukujulised tanud, mille teravad äärenukid kuklas meenutasid sarvi. Kohati ongi neid kutsutud *sarikünnudeks*,⁶⁸ või *sarvetanudeks*.⁶⁹ Sellised

⁵⁹ EA 2, 31. Mustjala; EA 12, 25. Karja.

⁶⁰ Svensson, S. Op. cit., s. 354.

⁶¹ Blumfeldt, E., Ränk, G. Op. cit., lk. 19, 22, 23.

⁶² Russwurm, C. Eibofolke ... 2, S. 59.

⁶³ Nylén, A.-M. Folkdräkter ..., s. 72.

⁶⁴ Fk 107:5; Fk 147:24; välitööd 1971.

⁶⁵ Hupel, A. W. Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland. 1. Riga, 1774, S. 304.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Nylén, A.-M. Folkdräkter ..., s. 72.

⁶⁸ EM 10238. Põide.

⁶⁹ EM A 290:308. Jaani.